

آینده پژوهی تروریسم و امنیت نظام بین‌الملل

زهرا مبینی کشه^۱

علی امید^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۴/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۷/۱۵

چکیده

تروریسم یک ویژگی ثابت در افق آینده بشریت است و پیشرفت‌های تکنولوژیک، اندیشه، تاکتیک و سلاح تروریست‌ها باعث شده که دولت‌ها به‌منظور کاهش ضریب آسیب پذیری احتمالی و اتخاذ موضع فعال و کنشی به‌جای موضع انفعالی و واکنشی در نحوه برخورد با تروریسم نیاز به آینده نگری داشته باشند. لذا هدف از انجام این پژوهش آینده‌پژوهی تروریسم و امنیت نظام بین‌الملل با استفاده از روش دلفی می‌باشد. بدین منظور مشارکت کنندگان در این مقاله ۲۰ نفر از خبرگان متخصص در حوزه تروریسم و آینده‌پژوهی بودند که برای انتخاب آن‌ها از روش نمونه‌گیری قضاوتی و گلوله برفی استفاده گردید و در اجرای تحقیق با روش دلفی در مورد ۱۷ سؤال پرسشنامه به اجماع رسیدند. نتایج به‌دست‌آمده حاکی از آن است که تداوم و تشدید تروریسم در دهه آینده سناریوی محتمل است. محرک‌های تغییرات تکنولوژیک، جهانی شدن، افزایش جمعیت جهان و تغییرات اقلیمی در ایجاد و گسترش تروریسم مؤثر هستند؛ تهدیدات ناشی از تروریسم سایبری و اینترنتی در دهه آینده شدت می‌یابد، همچنین تروریست‌های افراطی در دهه آینده از اسلحه‌های غیر متعارف و حملات انتحاری بیشتری در سراسر جهان به‌منظور تحقق اهدافشان استفاده خواهند کرد و گروه‌های تروریستی در آینده تهدیداتی جدی برای امنیت نظامی، اقتصادی، انسانی و زیست محیطی ایجاد می‌کنند. این نتایج نشان می‌دهد که سه راهبرد: ۱. رویکرد یکپارچه جهانی در برخورد با تروریسم، ۲. راهبرد پیشگیرانه در قالب مقابله و خشکاندن ریشه‌ها و مبادی فکری و اعتقادی تروریسم و ۳. راهبرد سرکوب و مقابله تاکتیکی و عملیاتی با مظاهر تروریسم، برای مقابله با این تهدیدات می‌تواند راهگشا باشد.

کلید واژگان: آینده‌پژوهی، تروریسم، امنیت، نظام بین‌الملل، روش دلفی.

^۱ دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشگاه اصفهان Zmobini۶۷@gmail.com

^۲ دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه اصفهان (نویسنده مسئول) Al.omidi@gmail.com

مقدمه

امروزه تغییرات محیطی با سرعت بالایی در حال رخ دادن است. فناوری‌های جدید، انسان‌ها را در یک دهکده یا اکوسیستم قرار داده و نیروهایی را به آنها وارد می‌کنند که یک یا دو دهه پیش نمی‌توانستند آنها را تحت تأثیر قرار دهند. لذا سرعت تغییرات آنچنان سرسام آور است که دیگر نمی‌توان با روش‌های سنتی با آنها کنار آمد. در این وضعیت که تغییرات در همه زمینه‌ها به سرعت در حال شکل‌گیری است، سازمان‌دهی فعالیت‌های علمی برای پیش‌بینی آینده ضرورتی انکارناپذیر است (محمدی لرد، ۱۳۹۳: ۷۴-۷۳). در این شرایط یکی از دلایلی که ضرورت آینده‌نگاری را توجیه می‌کند، انقباض و کوچک‌تر شدن دنیای انسان‌ها است. در عصر پر شتاب امروز اگر به حوزه آینده‌پژوهی توجه نکنیم، مشکلات روزافزون گریبانگیر ما خواهد بود، فرصت‌ها، تهدیدها، ریسک‌ها منتظر نمی‌مانند تا ما آماده شویم؛ بلکه کاملاً بر عکس، در بیشتر اوقات در زمانی که ما کمترین آمادگی را داریم اتفاق می‌افتند. در واقع تغییرات چنان غافل‌گیر کننده از راه می‌رسند که کوچک‌ترین بی‌توجهی به آن‌ها می‌تواند به بهای گزاف غافل‌گیری راهبردی در تمام عرصه‌های زندگی تمام شود. در این محیط سرشار از تغییر و بی‌ثباتی و آکنده از عدم قطعیت‌ها، تنها رویکردی که احتمال موفقیت‌های بیشتری دارد، تلاش برای معماری آینده و شناخت آینده است (خزائی، ۱۳۸۷: ۱۴).

تحقیقات نشان داده است که توجه بیشتر و افزون‌تر به مقوله آینده‌پژوهی و سرمایه‌گذاری در راستای پرداختن به شناخت حوزه‌های فرصت آفرین و چالش‌زای فردا، باعث خواهد گردید که جوامع و انسان‌ها با آگاهی بیشتری مبادرت به تصمیم‌گیری و عمل نموده و این خود زمینه استفاده بهینه از امکانات و ظرفیت‌های موجود را فراهم کرده و امکان طراحی و تدوین استراتژی‌های کلان را به‌گونه‌ای دقیق‌تر فراهم خواهد کرد.

در این میان با توجه به اینکه، امروزه مسئله تروریسم، بیش از گذشته ثبات و امنیت نظام بین‌الملل را مورد تهدید قرار داده و به‌عنوان یکی از موضوعات اساسی در برنامه امنیتی کشورها در قرن ۲۱، بسیار مورد توجه قرار گرفته که این مسئله، خود نشان دهنده اهمیت موضوع مورد پژوهش است و با توجه به سطح رو به رشد تهدیدات تروریستی، دامنه بین‌المللی آن و امکان

استفاده تروریسم از سلاح‌های غیر متعارف^۱ (شیمیایی، بیولوژیک، رادیولوژیک و سلاح هسته‌ای^۲)، مطالعات آینده در زمینه تروریسم و انسجام جهانی برای مقابله با آن ضروری به نظر می‌رسد. همچنین با توجه به جایگاه جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه و نزدیکی کشور ما با کشورهای عراق، سوریه، افغانستان و پاکستان به‌عنوان کانون فعالیت گروه‌های تروریستی، پیش‌بینی روندها و سناریوهای آینده تروریسم، آگاهی نهادها و سازمان‌های ذی‌ربط از قبیل وزارت اطلاعات، وزارت دفاع، وزارت امور خارجه، سپاه پاسداران، نخبگان و مردم عادی را در اتخاذ موضع فعال و کنشی به‌جای موضع انفعالی و واکنشی در نحوه برخورد با این پدیده افزایش داده و این موضوع می‌تواند ضریب آسیب‌پذیری احتمالی را به میزان قابل ملاحظه‌ای کاهش دهد.

با این وجود هر چند محققان به شکل‌های مختلف به بررسی تروریسم پرداخته‌اند اما تاکنون پژوهشی‌های محدودی به زبان انگلیسی و یا به زبان فارسی به آینده‌پژوهی تروریسم با استفاده از روش دلفی صورت گرفته است.

بنابراین، در این مقاله سعی می‌شود تا با رویکردی آینده‌پژوهانه و با بهره‌گیری از روش دلفی، محرک‌های مؤثر بر رشد و گسترش تروریسم، روندها و سناریوهای آینده تروریسم و ابعاد مختلف تأثیر تروریسم بر امنیت نظام بین‌الملل در ده سال آینده مورد تحلیل قرار گیرد و در نهایت راهبردهایی جهت مقابله با تروریسم ارائه گردد.

مفاهیم و مبانی نظری

پیشینه تحقیق

در بررسی‌های صورت گرفته از طریق مراجعه به آثار مکتوب اعم از کتاب‌ها، مقاله‌های علمی و منابع الکترونیکی، منبعی که به موضوع آینده‌پژوهی تروریسم بین‌الملل پرداخته باشد یافت نشد؛ اما برخی منابع که به نوعی با موضوع پژوهش مرتبط است به شرح ذیل احصا گردید:

^۱ Unconventional Weapons

^۲ CBRN – Chemical, Biological, Radiological, and Nuclear Weapons

بصیری و آقا محمدی (۱۳۹۶)؛ در مقاله‌ای تحت عنوان «آینده پژوهی خاورمیانه طی سه دهه آتی؛ تحلیل روندهای مقابله با تروریسم در سطح بین‌الملل»، به بررسی تهدیدهای برآمده از تروریسم و فرصت‌های مقابله با آن طی سه دهه آتی با همکاری جامعه بین‌الملل تحت لوای سازمان ملل پرداخته است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که سناریوی تقویت همبستگی و انسجام جامعه بین‌الملل در مبارزه با تروریسم با ویژگی‌هایی چون رهبری جدی‌تر سازمان ملل متحد؛ تعهد به رعایت حقوق بشر در مبارزه با تروریسم؛ مجازات عاملان اقدامات تروریستی و تقویت برابری و عدالت اقتصادی، از محتمل‌ترین و مطلوب‌ترین چشم اندازهای روندهای مقابله با تروریسم در عرصه بین‌المللی در سه دهه آتی می‌باشد.

رستمی (۱۳۹۵)؛ در مقاله‌ای با عنوان «تروریسم هسته‌ای و آینده امنیت بین‌الملل»؛ به بررسی پدیده تروریسم هسته‌ای به ویژه با وقوع تحولات سال ۲۰۱۱ و تأثیر آن بر آینده امنیت بین‌الملل پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که شیوه اقدامات تروریستی و تنوع آن همواره این هراس را به همراه دارد که تروریست‌ها در راستای اهداف خود به سلاح‌های خطرناک‌تر و از جمله مواد رادیو اکتیو و تسلیحات هسته‌ای مجهز گردند. اقدامات پیش‌گیرانه در این زمینه از قبیل پیش بینی مقررات داخلی و بین‌المللی و حفاظت شدید از مواد و تسلیحات هسته‌ای نه فقط امری عاقلانه، بلکه لازم و ضروری است.

لاکوئر^۱ (۲۰۱۸)؛ در کتابی با عنوان «آینده تروریسم: داعش، القاعده و حقوق بشر»^۲؛ به این موضوع پرداخته است که چرا تروریسم رو به رشد است. او تلاش کرده است پیش‌بینی‌هایی را در مورد روندهای عمومی تروریسم ارائه کند. نویسنده معتقد است که امروزه تروریسم بیش از هر زمان دیگری توانایی بر هم زدن نظم جهانی را دارد، اما کمتر از هر موضوعی مورد شناخت قرار گرفته است. وی معتقد است پس از حمله آمریکا به عراق بسترها برای رشد القاعده و داعش در عراق فراهم شد و پیشروی داعش در عراق و سوریه با اقدامات خشونت آمیز و وحشتناک هزاران

^۱ Laqueur

^۲ The Future of Terrorism: ISIS, Al-Qaeda, and the Alt-Right

نفر را نابود کرد. در نهایت نویسنده معتقد است که تروریسم در آینده ترسناک‌تر می‌شود و ترس ابزار مناسبی برای مقابله با تروریسم نیست.

مانیک^۱ (۲۰۱۱)؛ در مقاله‌ای تحت عنوان «تروریسم گذشته، حال و چشم انداز آینده»^۲؛ به تعریف تروریسم و بررسی تاریخی اقدامات تروریستی در گذشته و حال و حوادث تروریستی بعد از یازده سپتامبر و خطر استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی توسط تروریست‌ها و همچنین به مطالعه سازمان تروریستی القاعده به‌طور خاص پرداخته است. نویسنده در این مقاله در صدد است تا یک درک کلی از تروریسم ارائه دهد و معتقد است تروریسم آینده، از نوع تروریسم مذهبی خواهد بود.

لیا^۳ (۲۰۰۵)؛ در کتابی تحت عنوان «جهانی شدن و آینده تروریسم: الگوها و پیش‌بینی»^۴؛ به بررسی علل شکل‌گیری و گسترش تروریسم پرداخته و پیش‌بینی‌هایی را در زمینه روندهای آینده تروریسم ارائه داده است. از نظر نویسنده، مولفه‌هایی نظیر: تحول روابط بین‌الملل، جهانی شدن اقتصاد و بازار، عوامل جمعیت‌شناختی، تغییرات ایدئولوژیک و تغییرات تکنولوژیکی در روندهای آینده تروریسم مؤثر هستند.

با توجه مطالبی که مطرح شد، می‌توان اذعان داشت که در حوزه موضوع پژوهش، تحقیقات صورت گرفته به‌صورت جامع و روشن به آینده‌پژوهی تروریسم نپرداخته‌اند. بنابراین، این پژوهش از این حیث که به آینده‌پژوهی تروریسم با استفاده از روش دلفی می‌پردازد، از تحقیقات انجام شده متمایز می‌شود و در این مقاله نویسندگان با بهره‌گیری از روش دلفی به بررسی روندها، سناریوها و تحولات تروریسم در دهه آینده پرداخته‌اند.

مفهوم‌شناسی تحقیق

^۱ Mannik

^۲ Terrorism: Its Past, Present and Future Prospects

^۳ Lia

^۴ Globalisation and the Future of Terrorism: Patterns and Predictions

آینده‌پژوهی^۱: آینده‌پژوهی عبارت است از؛ مطالعه نظام‌مند، کشف، ابداع، ارائه، آزمون و ارزیابی آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب. آینده‌پژوهی انتخاب‌های مختلفی را راجع به آینده پیش روی افراد و سازمان‌ها قرار می‌دهد و در انتخاب و پی ریزی مطلوب‌ترین آینده به آنان کمک می‌کند (Bell, ۲۰۰۳:۳۷). در تعریف دیگر، آینده‌پژوهی بررسی و تعیین منابع، الگوها و روندهای تغییر و تحول یک موضوع یا مسئله در آینده بر اساس داده‌های کمی و کیفی است. بنابراین آینده‌پژوهی تلاشی است برای یافتن تصویری از آینده و ارائه توجیهی برای آن تصور (حاجبانی، ۱۳۸۶: ۲۸۰).

در یک تعریف جامع‌تر، آینده‌پژوهی را می‌توان به صورت تلاشی نظام‌مند تعریف نمود که کوشش می‌کند کم و کیف تغییرات یا عدم تغییرات کنونی و تأثیر آنها را در ایجاد واقعیت‌های آینده مشخص نماید و به دنبال آن است که منبع، الگوها و دلایل تغییر و ثبات را در جهت استحکام پیش بینی و ترسیم آینده‌های بدیل مورد توجه و تبیین قرار دهد. آنچه آینده پژوهان به ما می‌گویند این است که چه رویدادهایی در آینده امکان وقوع دارند؟ چه گزینه‌هایی به صورت احتمالی فراروی ما خواهند بود و آینده یا آینده‌های مطلوب و محتمل کدامند؟ (Bell, ۲۰۰۳:۴۱).

امروزه آینده‌پژوهی به یک حوزه پژوهشی مستقل تبدیل شده است. آینده‌پژوهی به عنوان یک مقوله میان رشته‌ای به دنبال کشف و شناسایی آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب و به کارگیری آن در زمان حال است. هدف آینده‌پژوهی تولید روش دانش راهنما و استفاده بیشتر از ملاحظات آینده‌محور در فرآیند تصمیم‌گیری است (میچیچ، ۱۳۸۷: ۹).

تروریسم^۲: یکی از جامع‌ترین تعاریف آکادمیک از تروریسم که مکرراً نقل شده است، تعریف الکس اشمید^۳ است؛ او در کتاب مشهورش «تروریسم سیاسی، یک راهنمای تحقیقی» که در سال ۱۹۸۴ منتشر کرد، ۱۰۹ تعریف مختلف و متفاوت را مورد شناسایی قرار داد و در آخر نتیجه گرفت که: «تروریسم شیوه ایجاد وحشت است توسط اقدام خشونت آمیز مکرر به وسیله افراد، گروه‌ها یا بازیگران دولتی مخفی (یا نیمه مخفی) به دلایل سیاسی، جنایی و غیر

^۱ Futures Studies

^۲ Terrorism

^۳ Alex Schmidt

عادی در جایی که اهداف مستقیم اهداف اصلی نیستند. بر خلاف ترور که هدف مستقیم، هدف اصلی است. قربانیان انسانی چنین خشونت‌هایی اغلب به صورت تصادفی (بر حسب فرصت) و یا گزینشی (اهداف سمبلیک و نماینده) از میان جمعیت هدف انتخاب می‌شوند و به‌عنوان مولدهای پیام‌رسانی عمل می‌نمایند» (عبداله‌خانی، ۱۳۸۶: ۳۶).

«تروریسم به استفاده سیستماتیک یا تهدید به خشونت برای رساندن پیام سیاسی اشاره دارد، پس اهداف تروریسم نمادین است آنچنان که می‌توان گفت تروریسم به رفتار فرد، گروه، حزب یا دولتی اطلاق می‌شود که از طریق خشونت به قتل و خونریزی و ایجاد ترس و وحشت می‌خواهد به هدف‌های سیاسی خود برسد» (طیب، ۱۳۸۳: ۱۲۸).

اما شاید بهترین تعریفی که بتوان از تروریسم ارائه کرد که حتی‌المقدور کلیه انواع تروریسم را در خود جای داده و در عین حال مانع انواع دیگر خشونت باشد بدین شرح است: «تروریسم عبارت است از؛ استفاده عامدانه و برنامه‌ریزی‌شده و غیر قانونی خشونت یا بهره‌گیری تهدیدآمیز از نیرو یا خشونت فردی و یا گروهی سازمان‌یافته علیه مردم و یا دارایی به قصد ترساندن و یا مجبور کردن جوامع و حکومت‌ها؛ اغلب به دلایل ایدئولوژیک و یا سیاسی» (Baylis & Smith, ۲۰۰۵: ۴۸۰).

امنیت^۱: امنیت به معنای حفاظت در برابر خطر «امنیت عینی»، احساس ایمنی «امنیت ذهنی» و رهایی از تردید «اعتماد به دریافت‌های شخصی می‌باشد» (بوزان، ۱۳۸۷: ۵۲). باری بوزان در خصوص امنیت معتقد است که بایستی امنیت را برابر با رهایی از تهدید تعریف نمود و از نظر وی امنیت در نبود مسئله دیگری به نام تهدید درک می‌شود. این تعریف باری بوزان به تعریف امنیت در دوران جنگ سرد که مضیق و تک‌بعدی و مورگنتایی بود نزدیک است، ولی خود بوزان امنیت را پس از جنگ سرد، دیگر در نبود تهدید سنتی تعریف نمی‌کند. او می‌گوید: «امنیت را باید چندبعدی نگریست که ابعادی مانند مهاجرت، سازمان‌های جنائی فراملی و فروملی، محیط زیست و رفاه اقتصادی را شامل می‌شود». از نظر بوزان، دولت دیگر تنها مرجع امنیت محسوب نمی‌شود، افراد، گروه‌های فراملی، سازمان‌های غیردولتی فراملی و فروملی رسانه‌ها و تروریسم همگی در وجوه امنیت مرجع هستند. برای چندین بعدی بودن امنیت بایستی تأثیر فرهنگ، جغرافیا محیط زیست،

تمدن و مذهب و از همه مهم‌تر هویت را فهمید. بوزان می‌گوید: «جهان آرمانی، جهانی نیست که در آن هر کس موفق شود به امنیت دست یابد، بلکه جهانی است که در آن دیگر نیازی به گفت و گو و بحث بر سر امنیت نباشد» (بوزان، ۱۳۸۷: ۱۲۱-۱۱۳).

آرنولد ولفرز^۱، امنیت در معنای عینی آن را، فقدان تهدید نسبت به ارزش‌های کسب شده و در مفهوم ذهنی، فقدان هراس از مورد حمله قرار گرفتن ارزش‌های مزبور می‌داند. والتر لیپمن^۲ هم معتقد است، یک ملت تا جایی دارای امنیت است که در صورت عدم توسل به جنگ مجبور به رها نمودن ارزش‌های محوری نباشد و چنانچه در معرض چالش قرار گیرد، بتواند با پیروزی در جنگ آنها را حفظ کند (بوزان، ۱۳۸۷: ۳۰).

ژولس کومبان^۳ هم، امنیت را چیزی بیش از تأمین و تحفظ وطن مردم و یا حتی سرزمین‌های ماورای دریاها متعلق به آنان می‌داند. امنیت به معنی کسب و حفظ احترام جهانی برای آنان، منفعت اقتصادی آنان و هر چیز دیگری است که در یک کلمه، حیات ملت را می‌سازد.

نظام بین‌الملل^۴: تعاریف پراکنده و زیادی از این اصطلاح شده است ولی این تعاریف دارای وجوه مشترکی نیز هستند. از نظر بعضی از پژوهشگران، نظام یا سیستم، مجموعه‌ای از واحدها یا بازیگران متعادل است که از پیرامون خود جدا هستند (دویچ، کارل و دیگران، ۱۳۷۵: ۲۷۴). هالستی می‌نویسد هر گروه از واحدهای سیاسی مستقل یعنی قبایل، دولت-شهرها، دولت‌ها یا امپراتوری‌ها را که با تداوم چشمگیر و هماهنگ با روندهای منطقی کنش متقابل دارند، می‌توان به‌عنوان نظام بین‌الملل تعریف کرد (هالستی، ۱۳۸۰: ۳۳).

ونت معتقد است، نظام بین‌الملل به مفهوم محیطی است که در آن دولت‌ها و سایر بازیگران غیر دولتی نظیر سازمان‌های بین‌المللی فعالیت می‌کنند و این محیط ضمن تأثیرپذیری از رفتار این بازیگران، رفتار آنها را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. نظریه‌های نظام محور (مانند نئورئالیسم)، سیاست بین‌الملل را با ارجاع به ساختار نظام بین‌الملل تبیین می‌کنند. به زعم نظریه‌های نظام

^۱ Arnold Wolfers

^۲ Walter Lippmann

^۳ Juulis Komban

^۴ International System

محور، نظریه‌های تقلیل‌گرا (مانند لیبرالیسم) سیاست بین‌الملل را با رجوع به خصوصیات و تعاملات کارگزاران که همان دولت‌ها هستند توضیح می‌دهند. به نظر می‌رسد از یک‌سو نظام بین‌الملل ضمن تأثیر بر هویت دولت‌ها، بخشی از رفتارها و اهداف سیاست خارجی آنها را تعیین می‌کند و از سوی دیگر داده‌های سیاست خارجی کشورها هم به نوبه خود به صورت نهاده وارد نظام بین‌المللی شده و آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به همین جهت، نمی‌توان داده‌های سیاست خارجی دولت‌ها را در دوران ساختار دوقطبی نظام بین‌المللی و بعد از آن یکی دانست. عناصر غیر مادی در کنار عناصر مادی، با هم در تبیین نظام بین‌المللی حائز اهمیت می‌باشند (ونت، ۱۳۸۴: ۱۸).

ریمون آرون^۱، نظام بین‌الملل را جمعی از واحدهای سیاسی می‌داند که با یکدیگر روابط منظم دارند و برای هر یک از آنها این خطر هست که درگیر یک جنگ همگانی شوند. آرون، قدرت‌های بزرگ در ساختار نظام بین‌الملل را دارای نقش و جایگاه ویژه‌ای می‌داند و بر این باور است که در هر دوره‌ای بازیگران اصلی بیش از آنکه از نظام اثر پذیرند در تعیین آن نقش داشته‌اند و اگر در رژیم داخلی یکی از بازیگران اصلی دگرگونی رخ دهد الگو و گاه جریان روابط بین‌الملل نیز بر اساس آن دگرگون می‌شود (نقیب زاده، ۱۳۷۳: ۹۲). اما برخی دیگر از پژوهشگران، نظام بین‌الملل را دارای دو معنای عینی و انتزاعی می‌دانند. در معنای عینی، نظام بین‌الملل مجموعه‌ای از دولت‌ها یا بازیگران بین‌المللی است که به‌گونه‌ای منظم در تعامل با یکدیگرند و از این نظر بر یکدیگر اثر می‌گذارند و به هم واکنش نشان می‌دهند. اما نظام بین‌الملل در معنای انتزاعی مناسبات و فرآیندهایی است که میان مجموعه‌ای از بازیگران ایجاد شده و نیز الگوهایی که درون آنها وجود دارد و تنها مجموعه‌ای از خود بازیگران نیست. بر این اساس روابط بین‌الملل بررسی تعامل بازیگران پهنه بین‌المللی است و سیاست خارجی نیز بررسی کنش این بازیگران است (حاجی یوسفی، ۱۳۷۶: ۲۳-۲۲).

روش‌شناسی تحقیق

مطالعه تحلیلی حاضر از نوع مطالعات کیفی در حوزه آینده‌پژوهی است. روش‌های زیادی برای آینده‌پژوهی وجود دارند که کاربرد و اثر بخشی هر یک از آنها متفاوت است. برای آینده‌پژوهی

معمولاً از روش‌هایی مانند درخت رابطه، تحلیل روند، سناریو و دلفی استفاده می‌شود. البته از میان این روش‌ها، دلفی در میان محققان کاربرد بیشتری یافته است و تکنیک دلفی یکی از روش‌های کسب دانش گروهی مورد استفاده در آینده‌پژوهی است که در این مقاله نیز به منظور دستیابی به اجماع نظرات خبرگان در حوزه مورد بررسی از آن استفاده شده است. روش دلفی، از جمله روش‌های ذهنی - شهودی حوزه آینده‌پژوهی به‌شمار می‌آید. روش دلفی روش یا تکنیک ارتباطی از نوع ساختمند است که در اصل به منظور پیشگویی نظامند و تعاملی مبتنی برهم‌اندیشی خبرگان ابداع شده و توسعه پیدا کرده است (Linstone & Turnoff, ۲۰۰۲: ۱۴۸).

این روش که در آینده‌پژوهی استفاده می‌شود عمدتاً اهدافی چون کشف ایده‌های نوآورانه و قابل اطمینان یا تهیه اطلاعاتی مناسب به منظور تصمیم‌گیری را دنبال می‌کند. روش دلفی فرآیندی ساختاریافته برای جمع‌آوری و طبقه‌بندی دانش موجود در نزد گروهی از کارشناسان و خبرگان است که از طریق توزیع پرسشنامه‌هایی در بین این افراد و بازخورد کنترل شده پاسخ‌ها و نظرات دریافتی صورت می‌گیرد. فرضیه اصلی این روش عبارت است از اینکه متخصصان ایده‌های بهتری در مورد آینده دارند، لذا برخلاف یک پیمایش ساده، روایی و اعتبار این روش بیشتر به خبرگی گروه شرکت کننده در مطالعه بر می‌گردد تا تعداد شرکت کنندگان (پاشایی زاد، ۱۳۸۶: ۶۷-۶۴).

در روش دلفی نظرات کارشناسان در دفعات متعدد با استفاده متوالی از پرسشنامه‌ها جمع‌آوری می‌شود. کاربرد آن نیز نشان دادن همگرایی نظرات و تشخیص اختلاف عقیده‌ها یا واگرایی آرای کارشناسان است. هر تکرار پرسشنامه، یک دوره را تشکیل می‌دهد. در واقع پرسشنامه وسیله‌ای برای برقراری ارتباط و اثرگذاری کارشناسان بر یکدیگر است. ایده اصلی این روش آن است که پاسخ دهندگان بتوانند بدون آنکه تحت تأثیر افراد مشهور، معتبر یا سخنور در جلسات قرار بگیرند، از دیدگاه‌های دیگران استفاده کنند. در روش دلفی، با بی اثر ساختن توان سخنوری اشخاص، همه نظرات غیرمعمول برای تحلیل بعدی به‌طور یکسان به اعضای گروه برگردانده می‌شود. بنابراین گمنامی و ناشناس بودن افراد و بازخورد دو عنصر غیر قابل حذف از روش دلفی است (بزرگی، ۱۳۸۸: ۱۵).

جامعه این تحقیق خبرگان در موضوع تروریسم و آشنا با حوزه آینده‌پژوهی یا متخصصان حوزه آینده‌پژوهی آشنا با موضوع تروریسم است. در مورد حجم نمونه، در برخی منابع اشاره شده است شش

تا دوازده عضو برای تکنیک دلفی ایده آل است و اگر ترکیبی از خبرگان برای تخصص‌های گوناگون استفاده شود بین ۵ تا ۱۰ عضو کافی است (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۶). از آنجا که برخی ۱۵ تا ۲۰ نفر را ذکر کرده‌اند (لاندتا^۱؛ پاول^۲؛ ۲۰۰۶؛ پاول^۳، ۲۰۰۳)، در تحقیق حاضر از تعداد ۲۰ نفر خبره استفاده شده است. در این پژوهش برای انتخاب خبرگان از روش‌های نمونه‌گیری قضاوتی و گلوله برفی استفاده شد و نمونه‌گیری تا اشباع نظری ادامه یافت. در این روش، مشارکت از افرادی که خبرگان این حوزه بوده و معیارهای لازم را برخوردار هستند، شروع و ضمن پاسخ به سؤال‌های پژوهش، از آن‌ها خواسته شد تا سایر افراد صاحب نظر را در این زمینه معرفی نمایند (موری^۳ و چامبرلین^۴، ۱۹۹۸). ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش پرسشنامه است و سؤالات پرسشنامه به صورت گزینه‌ها یا انتخاب‌های چندگانه و به شیوه لیکرت انجام شده است. لیکرت شیوه‌ای است که گزینه‌های مختلف با شدت و میزان متفاوتی در اختیار پاسخ دهنده قرار می‌گیرد. در این پژوهش، سؤالات پرسشنامه با طیف لیکرت به صورت: خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم، خیلی کم، تنظیم و در دو فرمت اینترنتی و ورد تهیه و به خبرگان از طریق فضای مجازی یا پست الکترونیکی ارسال و نظرات دریافت گردید.

عنوان	ویژگی پاسخگویان	فراوانی	درصد فراوانی
جنسیت	مذکر	۱۸	۹۰
	مؤنث	۲	۱۰
سن (سال)	۲۵ - ۳۵	۴	۲۰
	۳۵ - ۴۵	۸	۴۰
	۴۵ - ۵۵	۶	۳۰
	۵۵ - ۶۵	۲	۱۰
تحصیلات	فوق لیسانس	۲	۱۰
	دکتری	۱۸	۹۰
شغل	اجرایی	۴	۲۰
	استاد دانشگاه	۱۱	۵۵

^۱ Landta

^۲ Powell

^۳ Murray

^۴ Chamberlain

۱۵	۳	محقق	
۱۰	۲	حوزه	

جدول شماره ۱: ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخگویان

همان‌طور که در جدول فوق مشاهده می‌شود، جامعه آماری ۲۰ نفره این پژوهش متشکل از کارشناسان، متخصصان و تصمیم‌گیران مرتبط با حوزه تروریسم و آینده‌پژوهی است که در چهار مقوله جنسیت، سن، تحصیلات و شغل تقسیم بندی شده‌اند. همچنین با توجه به اینکه یکی از ویژگی‌های شیوه تحقیق مطالعات دلفی، گمنامی پاسخ‌دهندگان است اما در اینجا به نهادهایی که مراجعه شده و جامعه خبرگان آن بر اساس حوزه مطالعاتی مورد آزمون قرار گرفته است به‌طور کلی اشاره می‌گردد: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، پژوهشکده مطالعات راهبردی، دانشگاه تهران، دانشگاه علامه طباطبایی و دانشگاه اصفهان.

یافته‌های تحقیق

هدف این مقاله پیش‌بینی و شناخت محرک‌ها، روندها و سناریوهای تروریسم در دهه آینده بود. در دور اول دلفی، مشخص گردید که پاسخ‌دهنده‌ها از ۱۸ سؤال پرسشنامه در مورد ۱۶ سؤال آن اجماع نسبی دارند و در مورد دو سؤال نظرات کاملاً متفاوت بوده و اجماع نسبی به‌دست نیامد. با توجه به اینکه قبلاً مورد اشاره قرار گرفت، دلفی اغلب دارای فرآیندی دو مرحله‌ای است که با هدف آگاهی از دیدگاه‌های مقدماتی گستره وسیعی از صاحب‌نظران، کار خود را با یک نظر سنجی

پیرامون موضوع آغاز می‌کند. سپس پاسخ‌ها تلفیق (مقابله و ترازیبی) شده و برای نظر خواهی دوباره از شرکت کنندگان، ارسال گردید. در اینجا و در دور دوم دلفی، با توجه به عدم اجماع نسبی در ۲ سؤال پرسشنامه، مطابق روش دلفی، پرسشنامه مذکور برای ارزیابی و بررسی مجدد نظرات پاسخ‌دهنده‌ها از طریق ایمیل برای آنها ارسال گردید. توصیف و تحلیل نموداری سؤال‌های پرسشنامه همراه با پاسخ‌های دیگران و همچنین سایر داده‌های پرسشنامه در اختیار فرد پاسخ دهنده قرار گرفت که مشخص گردد آیا تحت تأثیر ملاحظه عقاید دیگران، نظر و رای خود را تغییر می‌دهند یا خیر. در این زمینه تنها یکی از دو سؤال به اجماع نسبی رسید و در مورد یک سؤال دیگر همچنان اختلاف نظر با اندکی تغییر وجود داشت. جداول ۲ تا ۷ نتایج حاصل از مراحل تجمیع نظر خبرگان و فراوانی و درصد فراوانی آنها را نشان می‌دهد. جدول ۲ نتایج تحلیل خبرگان در خصوص شدت تهدید تروریسم بر امنیت نظام بین‌الملل در دهه آینده را نشان می‌دهد.

درصد فراوانی	فراوانی	تروریسم/ امنیت نظام بین‌الملل
۰	۰	خیلی کم
۱۰	۲	کم
۱۵	۳	متوسط
۶۰	۱۲	زیاد
۱۵	۳	خیلی زیاد
۱۰۰	۲۰	کل

جدول شماره ۲: تروریسم و امنیت نظام بین‌الملل

بر طبق داده‌های جدول فوق، نسبت پاسخگویان به ارتباط تروریسم و تهدید امنیت نظام بین‌الملل، ۱۰ درصد کم، ۱۵ درصد متوسط، ۶۰ درصد زیاد و ۱۵ درصد خیلی زیاد است. در مجموع ۷۵ درصد از آنان ارتباط معنادار بین دو متغیر را زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند. نتایج حاصل از این سؤال نشان می‌دهد که تروریسم در آینده تهدیدی جدی برای امنیت نظام بین‌الملل خواهد بود.

جدول ۳ نتایج تحلیلی خبرگان در خصوص تداوم موج چهارم تروریسم^۱ یا همان تروریسم مذهبی در دهه آینده را نشان می‌دهد:

تروریسم / تداوم موج ایدئولوژیک	فراوانی	درصد فراوانی
خیلی کم	۰	۰
کم	۰	۰
متوسط	۴	۲۰
زیاد	۱۴	۷۰
خیلی زیاد	۲	۱۰
کل	۲۰	۱۰۰

جدول شماره ۳: تداوم موج چهارم تروریسم

بر طبق داده‌های جدول فوق، درصد جواب پاسخ‌دهنده‌ها در مورد تداوم تروریسم مذهبی در دهه آینده، ۲۰ درصد متوسط، ۷۰ درصد زیاد و ۱۰ درصد خیلی زیاد است. نتایج به‌دست‌آمده در این سؤال نشان می‌دهد که ۸۰ درصد پاسخ‌دهنده‌ها معتقدند که تروریسم مذهبی در دهه آینده تداوم می‌یابد. جدول ۴ نتایج تحلیلی خبرگان در خصوص تأثیر محرک‌های تغییرات تکنولوژیکی، جهانی شدن، افزایش جمعیت جهان و تغییرات اقلیمی را در ایجاد و گسترش تروریسم نشان می‌دهد:

	خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
تغییرات تکنولوژیکی	۰	۰	۰	۰	۱	۵	۳	۱۵	۱۶	۸۰
جهانی شدن	۰	۰	۱	۵	۲	۱۰	۴	۲۰	۱۳	۶۵
افزایش جمعیت	۰	۰	۱	۵	۶	۳۰	۱۲	۶۰	۱	۵

^۱ دیوید راپاپورت، وی چهار موج از ابتدای شکل‌گیری تروریسم مدرن را برمی‌شمرد. اولین موج تروریسم مدرن، (موج آنارشستی) در قرن ۱۹م. و توسط بازیگران غیردولتی اتفاق افتاده است. موج دوم تروریسم (ضد استعماری) متعاقب جریان‌ات ضد استعماری و امپراطوری در دنیا و تلاش برای تعیین حق سرنوشت در کشورهای مختلف بوجود آمده است. موج سوم تروریسم (چپ جدید) (دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ م) در شرایط رقابت دوران جنگ سرد رخ داد و موج چهارم تروریسم (که ما آن را تروریسم جدید می‌نامیم) از ۱۹۷۹م. آغاز شده و هنوز ادامه دارد و در حال شدت گرفتن است. راپاپورت این موج را موج ایدئولوژیک تروریسم می‌خواند.

										جهان
۱۰	۲	۵۵	۱۱	۲۰	۴	۱۵	۳	۰	۰	تغییرات اقلیمی

جدول شماره ۴: محرک‌های مؤثر بر رشد و گسترش تروریسم

بر طبق داده‌های جدول فوق، نسبت پاسخگویان به تأثیر تغییرات تکنولوژیکی بر گسترش تروریسم، ۵ درصد متوسط، ۱۵ درصد زیاد و ۸۰ درصد خیلی زیاد است. در مجموع ۹۵ درصد از آنان ارتباط معنادار بین دو متغیر را زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند. نتایج حاصل از این سؤال نشان می‌دهد که تکنولوژی بر گسترش تروریسم در دهه آینده تأثیر گذار است.

در جدول فوق، نسبت پاسخگویان به تأثیر مؤلفه‌های مختلف جهانی شدن بر گسترش تروریسم، ۵ درصد کم، ۱۰ درصد متوسط، ۲۰ درصد زیاد و ۶۵ درصد خیلی زیاد است. در مجموع ۸۵ درصد از آنان ارتباط معنادار بین دو متغیر را زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند. نتایج حاصل از این سؤال نشان می‌دهد که مؤلفه‌های مختلف جهانی شدن بر گسترش تروریسم در دهه آینده تأثیر دارد.

همچنین، نسبت پاسخگویان به ارتباط بین افزایش جمعیت جهان و گسترش تروریسم، ۵ درصد کم، ۳۰ درصد متوسط، ۶۰ درصد زیاد و ۵ درصد خیلی زیاد است. در مجموع ۶۵ درصد از آنان ارتباط معنادار بین دو متغیر را زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند. نتایج حاصل از این سؤال نشان می‌دهد که افزایش جمعیت جهان بر گسترش تروریسم در آینده تأثیر دارد.

در نهایت، نسبت پاسخگویان به ارتباط بین تغییرات اقلیمی و گسترش تروریسم در آینده، ۱۵ درصد کم، ۲۰ درصد متوسط، ۵۵ درصد زیاد و ۱۰ درصد خیلی زیاد است. در مجموع ۶۵ درصد از آنان ارتباط معنادار بین دو متغیر را زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند. نتایج حاصل از این سؤال نشان می‌دهد که تغییرات اقلیمی بر گسترش تروریسم در آینده تأثیر دارد.

جدول ۵ نتایج تحلیلی خبرگان در خصوص (الف- سناریوی محتمل: تداوم و تشدید تروریسم در دهه آینده؛ ب- سناریوی ممکن: کنترل و مدیریت تروریسم توسط ابرقدرت‌ها؛ ج- سناریوی

^۱ به این معنا که در مناطقی که منافع ابرقدرت‌ها اقتضا می‌کند، تروریسم گسترش می‌یابد و در مناطقی که منافع آنها را به خطر می‌اندازد با آن مقابله می‌کنند.

غیرمحتمل: مهار و توقف تروریسم توسط ائتلاف بین‌المللی) در مورد وضعیت تروریسم در دهه آینده را نشان می‌دهد:

خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱۵	۳	۶۵	۱۳	۱۵	۳	۵	۱	۰	۰	تداوم و تشدید تروریسم در دهه آینده
۲۰	۴	۴۰	۸	۳۰	۶	۱۰	۲	۰	۰	کنترل و مدیریت تروریسم توسط ابرقدرت‌ها
۰	۰	۵	۱	۱۵	۳	۲۰	۴	۶۰	۱۲	مهار و توقف تروریسم توسط ائتلاف بین‌المللی

جدول شماره ۵: سناریوهای آینده تروریسم

در جدول شماره ۵، داده‌های به‌دست‌آمده بیانگر آن است که در مورد سناریوی تداوم و تشدید تروریسم در دهه آینده، ۵ درصد از پاسخ دهندگان این احتمال را کم، ۱۵ درصد متوسط، ۶۵ درصد زیاد و ۱۵ درصد خیلی زیاد دانسته‌اند. بنابراین اجماع حاصل حاکی از آن است که ۸۰ درصد از پاسخ دهندگان معتقدند که تداوم، شدت و گسترش تروریسم در دهه آینده محتمل است.

همچنین در جدول فوق، نظر پاسخ دهندگان در مورد کنترل و مدیریت تروریسم در آینده توسط ابرقدرت‌ها، ۱۰ درصد کم، ۳۰ درصد متوسط، ۴۰ درصد زیاد و ۲۰ درصد خیلی زیاد است. در مجموع ۶۰ درصد از آنان معتقدند که کنترل و مدیریت تروریسم توسط ابرقدرت‌ها در دهه آینده زیاد و خیلی زیاد است.

در نهایت در مورد مهار و توقف تروریسم توسط ائتلاف بین‌المللی، ۶۰ درصد از پاسخ دهندگان این احتمال را خیلی کم، ۲۰ درصد کم، ۱۵ درصد متوسط و ۵ درصد زیاد دانسته‌اند. بنابراین با توجه به اینکه ۸۰ درصد از پاسخ دهندگان این احتمال را خیلی کم و کم دانسته‌اند، سناریوی مهار و توقف تروریسم توسط ائتلاف بین‌المللی در دهه آینده غیر محتمل به نظر می‌رسد.

جدول ۶، نتایج تحلیل خبرگان در مورد روندهای آینده تروریسم از قبیل: گسترش استفاده از سلاح‌های غیر متعارف توسط تروریست‌ها در دهه آینده، افزایش تهدیدات ناشی از تروریسم سایبری و اینترنتی، افزایش حملات انتحاری توسط تروریست‌ها و رشد تروریسم وطنی در دهه آینده و افزایش نقش آنها در مدیریت تهدیدات تروریستی را نشان می‌دهد:

	خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
گسترش استفاده از سلاح‌های غیر متعارف توسط تروریست‌ها در دهه آینده	۰	۰	۳	۱۵	۵	۲۵	۱۱	۵۵	۱	۵
افزایش تهدیدات ناشی از تروریسم سایبری و اینترنتی	۰	۰	۱	۵	۲	۱۰	۸	۴۰	۹	۴۵
افزایش حملات انتحاری توسط تروریست‌ها	۰	۰	۳	۱۵	۴	۲۰	۱۱	۵۵	۲	۱۰

۱۰	۲	۳۰	۶	۱۵	۳	۳۰	۶	۱۵	۳	رشد تروریسم وطنی ^۱ در دهه آینده و افزایش نقش آنها در مدیریت تهدیدات تروریستی
----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	--

جدول شماره ۶: روندهای آینده تروریسم

بر طبق داده‌های جدول فوق، نسبت پاسخ دهندگان در مورد گسترش استفاده از سلاح‌های غیر متعارف توسط تروریست‌ها در دهه آینده، ۱۵ درصد کم، ۲۵ درصد متوسط، ۵۵ درصد زیاد و ۵ درصد خیلی زیاد است. سؤال فوق دو بار در اختیار پاسخ دهندگان قرار گرفت که بار دوم اجماع حاصل گردید که طی آن ۶۰ درصد از پاسخ دهندگان معتقدند که گروه‌های تروریستی در دهه آینده از سلاح‌های غیر متعارف بیشتری به منظور تحقق اهدافشان استفاده خواهند کرد.

نتایج تحلیل خبرگان در مورد افزایش تهدیدات ناشی از تروریسم سایبری و اینترنتی در دهه آینده ۵ درصد کم، ۱۰ درصد متوسط، ۴۰ درصد زیاد و ۴۵ درصد خیلی زیاد است. در مجموع ۸۵ درصد از آنان احتمال افزایش تهدیدات ناشی از تروریسم سایبری و اینترنتی در دهه آینده را زیاد دانسته‌اند. نتایج حاصل از این سؤال نشان می‌دهد که تهدیدات ناشی از تروریسم سایبری و اینترنتی در دهه آینده شدت می‌یابد.

همچنین بر طبق داده‌های جدول فوق، نسبت پاسخ دهندگان در مورد افزایش حملات انتحاری تروریستی در دهه آینده، ۱۵ درصد کم، ۲۰ درصد متوسط، ۵۵ درصد زیاد و ۱۰ درصد خیلی زیاد است. در مجموع ۶۵ درصد از آنان احتمال تشدید حملات انتحاری در آینده را زیاد دانسته‌اند. نتایج حاصل از این سؤال حکایت از آن دارد که حملات انتحاری تروریستی در دهه آینده افزایش می‌یابد.

^۱ منظور از تروریسم وطنی، افرادی هستند که از سایر کشورها بویژه کشورهای غربی به گروه‌های تروریستی ملحق شده‌اند و یا تروریست‌هایی که به کشورهای غربی مهاجرت کرده‌اند و با الهام از تروریست جهادی جهانی (از قبیل داعش و القاعده)، مرتکب حملات تروریستی در این کشورها می‌شوند.

در نهایت بر اساس داده‌های پژوهش در جدول بالا، نسبت پاسخگویان به احتمال رشد تروریسم وطنی و نقش آنها در مدیریت تهدیدات تروریستی در دهه آینده، ۱۵ درصد خیلی کم، ۳۰ درصد کم، ۱۵ درصد متوسط، ۳۰ درصد زیاد و ۱۰ درصد خیلی زیاد است. سؤال مذکور نیز از جمله سؤال‌هایی بود که در مورد آن پاسخ‌ها از اجماع برخوردار نبود. درصدهای فراوانی مذکور نتیجه ارائه دوباره پرسشنامه به پاسخ دهندگان برای رسیدن به اجماع (بر اساس روش دلفی) است که باز هم اجماع حاصل نگردید و در نهایت دو طیف از جواب‌ها در دو سناریو به دست آمد: ۴۰ درصد معتقدند به احتمال زیاد و خیلی زیاد پدیده تروریسم وطنی در دهه آینده رشد می‌کند و جنگجویان خارجی تروریسم، تهدیدات تروریستی آینده را مدیریت می‌کنند و ۴۵ درصد این احتمال را کم و خیلی کم می‌دانند.

جدول ۷، نتایج تحلیل خبرگان در مورد تأثیر تروریسم بر ابعاد مختلف امنیت بین‌الملل (امنیت نظامی، امنیت اقتصادی، امنیت اجتماعی، امنیت انسانی و امنیت زیست محیطی) را نشان می‌دهد.

	خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
تروریسم و امنیت نظامی	۰	۰	۲	۱۰	۵	۲۵	۱۲	۶۰	۱	۰
تروریسم و امنیت اقتصادی	۰	۰	۱	۰	۴	۲۰	۴	۲۰	۱۱	۵۵
تروریسم و امنیت اجتماعی	۳۰	۶	۸	۴۰	۱	۵	۵	۲۵	۰	۰
تروریسم و امنیت انسانی	۰	۰	۱	۵	۲	۱۰	۱۴	۷۰	۳	۱۵
تروریسم و امنیت زیست محیطی	۰	۰	۱	۵	۳	۱۵	۹	۴۵	۷	۲۵

جدول شماره ۷: تأثیر تروریسم بر ابعاد مختلف امنیت بین‌الملل

بر طبق داده‌های جدول فوق، نسبت پاسخگویان به ارتباط تروریسم و تهدید امنیت نظامی و سرزمینی کشورها، ۱۰ درصد کم، ۲۵ درصد متوسط، ۶۰ درصد زیاد و ۵ درصد خیلی زیاد است. در مجموع ۶۵ درصد از آنان ارتباط معنادار بین دو متغیر را زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند. نتایج حاصل از این سؤال نشان می‌دهد که تروریسم در آینده تهدیدی جدی برای امنیت نظامی و سرزمینی کشورها خواهد بود.

همچنین داده‌های جدول فوق، نسبت پاسخگویان به ارتباط تروریسم و تهدید امنیت اقتصادی و ملی کشورها و تجارت بین‌الملل، ۵ درصد کم، ۲۰ درصد متوسط، ۲۰ درصد زیاد و ۵۵ درصد خیلی زیاد است. در مجموع ۷۵ درصد از آنان ارتباط معنادار بین دو متغیر را زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند. نتایج حاصل از این سؤال بیانگر آن است که تروریسم در آینده تأثیر عمیق و مخربی بر امنیت اقتصادی و ملی کشورها و تجارت بین‌الملل دارد.

نسبت پاسخگویان به ارتباط تروریسم و تهدید امنیت اجتماعی نیز، ۳۰ درصد خیلی کم، ۴۰ درصد کم، ۵ درصد متوسط، ۲۵ درصد زیاد است. در مجموع ۷۰ درصد از آنان ارتباط بین دو متغیر را خیلی کم و کم دانسته‌اند. نتایج حاصل از این سؤال نشان می‌دهد که تروریسم در آینده تهدیدی بسیار جدی برای امنیت اجتماعی نیست.

نتایج تحلیل خبرگان در مورد تأثیر تروریسم بر امنیت انسانی نشان می‌دهد که؛ ۵ درصد رابطه بین این دو متغیر را کم، ۱۰ درصد متوسط، ۷۰ درصد زیاد، ۱۵ درصد خیلی زیاد می‌دانند. در مجموع ۸۵ درصد از آنان ارتباط معنادار بین دو متغیر را زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند. نتایج حاصل از این سؤال حاکی از آن است که تروریسم امنیت انسانی را تهدید و حقوق بشر را نقض می‌کند.

در نهایت نسبت پاسخگویان به تأثیر اقدامات تروریستی بر امنیت زیست محیطی، ۵ درصد کم، ۱۵ درصد متوسط، ۴۵ درصد زیاد و ۳۵ درصد خیلی زیاد است. در مجموع ۶۰ درصد از آنان ارتباط معنادار بین دو متغیر را زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند. نتایج حاصل از این سؤال نشان می‌دهد که اقدامات تروریستی تأثیرات بسیار مخربی بر محیط زیست و اکوسیستم دارد.

نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف پیش‌بینی و شناخت محرک‌ها، روندها و سناریوهای آینده تروریسم و با بهره‌گیری از روش دلفی که یکی از مناسب‌ترین روش‌ها در تحقیقات آینده‌پژوهی شناخته می‌شود، انجام شد. در این مقاله ۲۰ خبره از طریق روش‌های نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی برگزیده شدند و پرسشنامه محقق ساخته در دو مرحله برای دستیابی به اجماع نظر خبرگان پیرامون روندها و سناریوهای آینده تروریسم برای آن‌ها ارسال شد. در نهایت در موارد زیر اجماع نسبی بین پاسخ‌دهندگان حاصل گردید:

- تروریسم در آینده بیشترین تهدید را برای امنیت نظام بین‌الملل در پی خواهد داشت.
- موج چهارم تروریسم یا همان تروریسم مذهبی در دهه آینده تداوم خواهد داشت.
- تغییرات تکنولوژیکی، مؤلفه‌های مختلف جهانی شدن، افزایش جمعیت جهان و تغییرات اقلیمی نقش مهمی در ایجاد و گسترش تروریسم در حال و آینده دارد.
- محتمل است که تروریسم در دهه آینده شدت و گسترش بیشتری یابد و نظم جهانی کنونی را مختل سازد.
- پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهد که تروریست‌های افراطی در دهه آینده از حملات انتحاری بیشتری در سراسر جهان استفاده خواهند کرد.
- تروریست‌ها، بویژه گروه‌های تروریستی بنیادگرای مذهبی فعال در جهان نظیر القاعده، در آینده از سلاح‌های غیر متعارف بیشتری به‌منظور تحقق اهدافشان استفاده خواهند کرد.
- سناریوی کنترل و مدیریت تروریسم توسط قدرت‌های بزرگ در دهه آینده ممکن است.
- سناریوی مهار و توقف تروریسم در دهه آینده توسط ائتلاف جهانی غیر ممکن به نظر می‌رسد.
- تروریسم در آینده تهدیداتی جدی برای امنیت نظامی، سرزمینی، اقتصادی و ملی کشورها و تجارت بین‌الملل در پی خواهد داشت.
- اقدامات تروریستی در آینده امنیت انسانی را تهدید خواهد کرد و تأثیرات بسیار مخربی بر اکوسیستم خواهد گذاشت.

در نهایت با توجه به اینکه تروریسم و تهدیدات تروریستی در دهه آینده تداوم می‌یابد و تشدید می‌شود، راهبردهای زیر می‌تواند برای مقابله با این تهدیدات راهگشا باشد:

۱. راهبرد جهانی مقابله با تروریسم - رویکرد یکپارچه در برخورد با تروریسم

در عصر ما تروریسم از تهدیدی ملی به یک تهدید بین‌المللی و جهانی مبدل گشته است و با توجه به بین‌المللی شدن این مسئله، برای مقابله با آن، بیش از پیش نیاز به مساعدت، معاضدت، همکاری و همیاری کشورها احساس می‌شود. مسلماً اولین گام مهم در مبارزه یکپارچه با تروریسم، تعریفی دقیق و روشن از آن و خارج کردن این مفهوم از ابهام معنایی و موضوعی می‌باشد. بنابراین ضرورت دارد ابتدا یک توافق اصولی راجع به تروریسم و مصادیق آن ایجاد شود و ثانیاً این موارد در همه کشورهای پشتیبانی کننده از تروریسم، به‌عنوان ارتکاب عمل مجرمانه تلقی شود. همچنین جامعه جهانی باید تلاش کند که امنیت بین‌الملل بیشتر و بهتر از طریق خلع سلاح، همکاری‌های بین‌المللی و تأمین عدالت اجتماعی و نه بالا گرفتن انتقام‌گیری، عملیات نظامی و خشونت آمیز حاصل شود و یک ائتلاف قدرتمند جهانی برای مواجهه با گروه‌های تروریستی بوجود آید. تروریسم یک پدیده بین‌المللی است و نیازمند واکنش چند ملیتی است و شکست تروریسم مستلزم ایجاد اراده جهانی است.

در همین راستا با توجه به اینکه مقابله با تروریسم بین‌المللی امروزه از سوی دولت‌های ملی، مشکل گردیده، لزوماً واگذاشتن بیشتر وظیفه مقابله با تروریسم به ارگان و رکن فراملی و جهانی بیش از گذشته جلب توجه می‌نماید. بنابراین همکاری و همیاری حقوقی، سیاسی و عملی برای مقابله با مسئله تروریسم بین‌المللی، امروزه بیش از سابق در چارچوب سازمان ملل متحد به‌عنوان مهم‌ترین آلترناتیو دولت‌های ملی در مقابله با تروریسم بین‌المللی قابلیت تحقق را داراست. قریب به اتفاق کشورها، تروریسم و اقدامات تروریستی را تقبیح می‌کنند، بنابراین لازم است که کشورها برای نیل به مصالح جهانی از حاکمیت خود بکاهند و اختیارات بیشتری را به سازمان ملل به‌عنوان یک سازمان فراملی بدهند تا این سازمان بتواند به‌صورت منسجم با تروریسم مبارزه کند.

۲. راهبرد پیشگیرانه در قالب مقابله و خشکاندن ریشه‌ها و مبادی فکری و اعتقادی

تروریسم

مهم‌ترین و بیشترین تأکید در مبارزه با تروریسم تأکید بر پیشگیری است. تروریسم پدیده پیچیده‌ای است و نمی‌توان دلایل به‌وجود آمدن آن را تنها به یک عامل خاص نسبت داد، پس برای مقابله مؤثر با این پدیده باید تمامی عواملی را که زمینه ساز پیدایش تروریسم شده است مورد توجه قرار داد. استراتژی مقابله با تروریسم باید همه جانبه باشد و به ریشه‌ها و عوامل مؤثر در ایجاد و گسترش آن پرداخته شود و سعی در رفع تمامی این عوامل نماید. پیشگیری از رواج تعصبات و تنفر قومی، مذهبی، ایدئولوژیکی، افراطی‌گری، نابردباری و ... که از مهم‌ترین ریشه‌های تروریسم محسوب می‌شوند. به‌طور کلی می‌توان گفت؛ خشکاندن ریشه‌های تروریسم مستلزم بکارگیری برنامه‌های آموزشی مناسب، توسعه اقتصادی، محرومیت زدایی، رفع تبعیض‌ها و بی‌عدالتی‌های اقتصادی، فقر زدایی، رفع نابسامانی‌های اجتماعی و بی‌سوادی، جلوگیری از مناقشه، کنترل مرزها و همکاری میان مجریان قانون، ظرفیت سازی در کشورها، تشویق مشارکت نهادهای دولتی و غیر دولتی برای مقابله با تروریسم است. همچنین تحریک علیه مذاهب و توهین به ادیان و فرهنگ‌ها موجب گسترش خشونت و تحریک تروریسم است و باید مانع از آن شد.

۳. راهبرد سرکوب و مقابله تاکتیکی و عملیاتی با مظاهر تروریسم

پیروزی در جنگ با تروریسم تنها با استفاده از نیروی نظامی (قدرت سخت) ممکن نیست و می‌توان به اقدامات گوناگونی اعم از تحریم‌های اقتصادی، سیاسی، کیفری، قضایی و البته در مرحله نهایی عملیات نظامی متوسل شد. بدیهی است مداخله نظامی برای مقاصد حمایت انسانی باید به‌عنوان یک اقدام استثنایی و فوق‌العاده تلقی گردد که لزوماً باید با تدابیر مناسب اتخاذ شود. حمله نظامی آشکار به گروه‌های تروریستی، به‌عنوان آخرین اقدام ارزیابی می‌شود و صرفاً باید برای توقف یا دفع تلفات جانی در مقیاس وسیع صورت گیرد.

منابع و ماخذ

الف) منابع فارسی

۱. بزرگی، محمد رضا (۱۳۸۸)، *روش‌های پژوهش در حوزه آینده‌اندیشی*، کتاب ماه علوم اجتماعی.
۲. بصیری و آقا محمدی (۱۳۹۶)، «آینده پژوهی خاورمیانه طی سه دهه آتی؛ تحلیل روندهای مقابله با تروریسم در سطح بین‌الملل»، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، دوره ۹، شماره ۳۱.
۳. بوزان، باری (۱۳۸۷)، *مردم، دولت‌ها و هراس*، (مترجم: پژوهشکده مطالعات راهبردی)، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۴. پاشایی زاد، حسین (۱۳۸۶)، «نگاهی اجمالی به روش دلفی»، پیک نور، شماره ۲، سال ششم.
۵. حاجی یوسفی، امیر محمد (۱۳۷۶)، «بررسی بحران‌های چهارگانه در نظریه روابط بین‌الملل»، فصلنامه سیاست خارجی، سال یازدهم، شماره ۴.
۶. حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۶)، «مطالعات آینده و نقش آن در بررسی‌های استراتژیک»، فصلنامه راهبرد، شماره ۴۵.
۷. حبیبی، آ. و دیگران (۱۳۹۳)، *تصمیم‌گیری چند معیاره فازی*، تهران: نشر کتیبه گل.
۸. خزایی، سعید (۱۳۸۷)، *راهنمای گام به گام آینده‌پژوهی راهبردی: مروری بر رویکردها و روش‌ها*، تهران: مرکز اطلاع رسانی و آینده‌پژوهی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح.
۹. دویچ، کارل و دیگران (۱۳۷۵)، *نظریه‌های روابط بین‌الملل*، ترجمه وحید بزرگی، چاپ نخست، مؤسسه انتشارات جهاد دانشگاهی، «تحقیقات صلح»، جلد اول.
۱۰. رستمی، فرزاد (۱۳۹۵)، «*تروریسم هسته‌ای و آینده امنیت بین‌الملل*»، فصلنامه مطالعات بین‌المللی پلیس، سال ششم، شماره ۲۶.
۱۱. طیب، علیرضا (۱۳۸۳)، *تروریسم*، چاپ اول، نشر نی.
۱۲. عبد الله خانی، علی (۱۳۸۶)، *تروریسم شناسی*، تهران: ابرار معاصر تهران.

۱۳. محمدی لرد، عبدالمحمود (۱۳۹۳)، *آینده پژوهی ثبات سیاسی ایران*، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۱۴. میچیچ، پرو (۱۳۸۷)، *آینده پژوهی و مدیریت آینده در سی دقیقه*، ترجمه عباداله حیدری، تهران: مرکز آینده پژوهی و اطلاع رسانی (وابسته به وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح).
۱۵. نقیب زاده، احمد (۱۳۷۳)، *نظریه‌های کلان روابط بین‌الملل*، تهران: قاموس.
۱۶. ونت، الکساندر (۱۳۸۴)، *نظریه اجتماعی سیاست بین‌الملل*، تهران: نشر دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
۱۷. هالستی، کالوی یاکو (۱۳۸۰)، *مبانی تحلیل سیاست بین‌الملل*، ترجمه: بهرام مستقیمی و مسعود طارم سری، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.

ب) منابع لاتین

۱. Baylis, J, & Smith, S. (۲۰۰۵), *The Globalization of World Politics, An Introduction to International Relation (the Second edition Ed)*, Oxford University Press.
۲. Bell, Wendell. (۲۰۰۳), *Foundation of Futures Studies: History, Purposes, and Knowledge (Human Science for New Era)*, London: Transaction Publishers.
۳. Laqueur, W. (۲۰۱۸), *the Future of Terrorism: ISIS, Al-Qaeda, and the Alt-Right*, Publisher: Thomas Dunne Books.
۴. Lia, B. (۲۰۰۵), *Globalisation and the Future of Terrorism: Patterns and Predictions*, Routledge.
۵. Linstone, H.A. & Turoff, M., (۱۹۷۵), (digital version: ۲۰۰۲), "Introduction", *the Delphi Method: Techniques and Applications*, Publisher: Addison-Wesley Pub. Co., Advanced Book Program.
۶. Mannik, E. (۲۰۱۱), «Terrorism: Its Past, Present and Future Prospects», Journal: KVÜÖA toimetised.

